

Masarykova univerzita v Brně

Filozofická fakulta

Historický ústav

Banderovci, jejich vznik, vývoj a následná činnost

v Československu v letech 1945 – 1947

Případ Burlaka jako velitele jedné z nejvýznamnějších banderovských „sotní“

(bakalářská diplomová práce)

Tomáš Řepa

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vladimír Goněk, CSc.

Brno 2008

Poděkování:

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Vladimíru Goňcovi, CSc. a také svému konzultantovi Mgr. Liboru Svobodovi za cenné připomínky a poskytnuté rady.

Tomáš Řepa

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl všechnu použitou literaturu a prameny.

V Brně dne 13. dubna 2008

Obsah

I. Úvod	5
II. Cíle práce	10
III. Banderovci a ukrajinská národní ideologie v souvislosti s historickým vývojem ukrajinského národa	12
IV. Banderovci v Československu	19
V. Banderovci a jejich největší vpád v roce 1947	25
VI. Burlak, jeho život a působení stejnojmenné „sotně“ v Československu	30
VII. Závěr	36
VIII. Prameny a literatura	40
IX. Seznam příloh	42
X. Přílohy	

I. Úvod

Již je tomu více jak 60 let, kdy došlo v dějinách Československa k dnes poměrně opomíjeným událostem. Ukrajínští „nacionalisté“ se zbraní v ruce utíkali přes československé území do Bavorska za svým velitelem Stepanem Banderou, jenž dal těmto jednotkám také jméno. V Mnichově sídlilo ústředí Ukrajinské povstalecké armády. Pojem banderovci je tedy možné vymezit jednoznačně. Ovšem jejich činnost a působení už tak snadné vymezit není a jsou vnímáni spíše rozporuplně. Za svoji existenci a aktivní bojovou činnost stihli napáchat mnoho zločinů a chovali se krutě, ale neměli by se označovat jako nacističtí vrazi a směřovat tak nacionalistické tendence Ukrajinců s nacismem, proti kterému nakonec mnoho banderovců stejně aktivně bojovalo.

Pojem nacionalismu je dnes navíc chápán negativně. Avšak většina ukrajinské společnosti v prostředí boje za vytvoření samostaného ukrajinského státu tento pojem vnímala jinak. Díky komunistické propagandě a účelovým zkreslením byli také banderovci zneužiti v boji o moc komunisty, kterým se právě v této době velice hodil strašák v podobě banderovců. Na tomto tématu tedy leží poměrně značný ideologický nános a je teprve otázkou budoucnosti, kdy bude tato problematika náležitým způsobem zpracována a vyhodnocena bez emocí a vyhrocenějších a dá se říct, že i velmi protichůdných názorových střetů, které jsou ještě dnes ve společnosti a dokonce i odborné veřejnosti zřetelné.

Boj banderovců souvisí s historickým vývojem ukrajinského národa, s jeho emancipací a státním prosazením se na evropské scéně moderních národů. Ukrajinci jako jiné národy považovali pro svůj národ vlastní domov, stát, v němž by nejlépe mohli rozvíjet své specifické vlastnosti a schopnosti. Ve velkém státním svazku, v ruské říši existující do roku 1917, nemohli svoji vůli po emancipaci uplatnit, jejich osud byl podobný nevládnoucím národům Rakouska – Uherska tedy i Čechům a Slovákům. Narozdíl od těchto národů si však Ukrajinci svoji státnost nevybojovali. Nakonec byli pohlceni sovětským Ruskem. Právě tímto okamžikem bylo rozhodnuto o dalším směřování Ukrajiny na mnoho desetiletí. A dalším důsledkem byl i vznik starší generace banderovců. Po první světové válce se tak rozhodnutím velmocí a dílem samozřejmě i vlastní nemohoucností v boji proti silnějším sousedům ocitla část Ukrajinců v polském státě, z větší části ale opět připadli pod správu Moskvy jako stát sovětský.

Vzestup nacionalismu byl patrný v průběhu dvacátého století po celé Evropě. Národy usilovaly o své sebeurčení. O to zřetelnější byl tento proces ve východní Evropě, kde se dějinným vývojem tento proces zpomalil a velké národy ovládaly ty menší. Velkým dějinným mylníkem událostí ve východní Evropě byl konec první světové války. Masa všech vrstev ukrajinského obyvatelstva byla rozdělena skutečně podstatným způsobem především mezi nově vzniklé Polsko a Sovětský svaz, přičemž větší část rozlohy i obyvatelstva ukrajinské národnosti spadalo pod správu Sovětského svazu. Ukrajínští extrémní nacionalisté se však s tímto novým politickým rozložením sil nesmířili. Docházelo k teroristickým akcím a to často i nesmyslně a proti představitelům moci a státního zřízení, kteří s ústřední politikou nesouhlasili a snažili se o smířlivější tón. Příkladem za všechno může být atentát, při kterém zahynul polský ministr vnitra Bronislaw Pieracký. Cílem bylo na sebe upozornit a dříve či později se pokusit o povstání s cílem vytvoření samostatné Ukrajiny. Největší hrůzy ale stejně postihlo místní obyvatelstvo a to na obou stranách. Masakry civilního obyvatelstva a vypalování celých vesnic byl obrázek, který byl realitou.

Organizaci ukrajinských nacionalistů založili koncem dvacátých let dvacátého století ukrajínští emigranti ze Západu. Vedoucí představitelé ukrajinských organizací v emigraci se dohodli na organizačním sjednocení. V roce 1929 byl svolán sjezd do Vídně a hlavním představitelem se stal plukovník Konovalc. Hnutí stavělo na extrémním nacionalismu a také se vyznačovalo rasismem a zejména antisemitismem. Vedlo boj s Polskem a Sovětským svazem ve snaze vytvořit samostatný ukrajinský stát.

Během druhé světové války se situace dále zkomplikovala. Po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem se část ukrajinských nacionalistů přidala k německým jednotkám a také se zapojila do boje proti Rudé armádě. Ovšem příslib vytvoření samostatné Ukrajiny ze strany Němců nebyl dodržen a jen po třech dnech existence byla nová vláda v čele se Stepanem Banderou rozehnána. Velké množství významnějších představitelů ukrajinského nacionalismu bylo uvrženo do koncentračních táborů a značné množství jich nepřežilo. Nakonec banderovci bojovali proti všem a jen s podporou místního obyvatelstva. Zaměřili se především na hluboké karpatské lesy v Haliči. A s příchodem Rudé armády ztráty a násilnosti narůstaly na všech stranách.

Po skončení druhé světové války se mnoho jednotek přesunulo do prostoru znovu obnoveného Polska, kde se v jeho jihovýchodní části spoléhali na podporu místní ukrajinské menšiny. Docházelo však k teroru místního polského obyvatelstva a v odvěti i k represáliím ze strany polské armády. Krvavé běsnění a vzájemné krutosti se jen neustále

stupňovaly, a tak polská vláda nakonec přistoupila i k nucenému přesídlování ukrajinské menšiny směrem na východ do Sovětského svazu a naopak polské menšiny, žijící už v tehdy zvětšeném území Sovětského svazu o mnohá západní území, byly přesunuty na západ do Polska. Banderovci tak ztratili své zázemí a nezbylo jim nic jiného než se vydat směrem na Slovensko ve snaze dostat se do Bavorska ke svému veliteli do Mnichova.

Po překročení československých hranic už bylo předem jasné, že návrat zpět není možný. Banderovci tak sváděli zoufalé boje s Československou armádou a jednotkami Sboru národní bezpečnosti. Využívali partyzánskou taktiku ve které byli zbláhli a kterou používali už po mnoho let. Přesto však československé jednotky díky své početní převaze a samozřejmě i znalosti území vlastního státu dokázaly některé banderovské sotně rozpráshit a jejich postup velice ztížit a zpomalit. Rozhodně nejvýznamějším úspěchem protibanderovských opatření bylo téměř uštvaní a zneškodnění „sotně“ Burlak a nakonec vedoucí i k zajištění osoby samotného Burlaka, který této „sotni“ také dal jméno. Proti několika stovkám Banderovců přecházejícím přes území Československa až k hranicím s Bavorskem a také v malé míře i Rakouskem, kde byla ovšem sovětská okupační správa a pro Banderovce tudíž ještě tíživějši a hrozivějši nepřítel, bylo nasazeno na třináct a půl tisíce osob. Tohoto čísla bylo dosaženo na podzim roku 1947.

V neposlední řadě je i významné pro pozdějši politický vývoj v Československu jak bylo uchopeno téma banderovců už v době, kdy jim československá armáda právem čelila jako narušitelům zvenčí. Byl to stát, ve kterém komunisté již upevňovali svoji moc a který nesl již určité totalitářské rysy. Je to tedy předznamenání pozdějši vývoje. Sbor národní bezpečnosti v akcích a zásazích proti banderovcům nebyl jen ryze vojenskou silou a neplnil jen úlohu dalšího strážce pořádku a ochránce vedle samotné československé armády a jejich jednotek, ale už sloužil i jako aparát, ve kterém se komunisté úspěšně snažili prosazovat svoje zájmy a vize. I díky vůli komunistů byl pohraniční pluk Sboru národní bezpečnosti držen na Slovensku déle než bylo nezbytně nutné už jen proto, aby svojí přítomností ovlivňoval klima ve společnosti a vědomím přítomnosti mocenského a politického činitele přímo podřízenému k moci se deroucím komunistům. Tyto události jsou v literatuře také často označovány pojmem „horký slovenský podzim“. Jedná se tedy o vojenské operace k rozprášení a likvidaci banderovců, ale i o politická rozhodnutí, kterými se komunisté již postupně snažili ovládnout politickou scénu.

Z úst komunistů a jejich politické propagandy se dozvídáme zkreslené informace, přeceňování úlohy Sboru národní bezpečnosti a také využití banderovců v souboji se svými politickými rivaly jako byly národní socialisté. Ti byli obviňováni z podpory banderovců.

k opatřením československé armády je probádána nepoměrně více. Akce B jak je i operace proti banderovcům nazývána je uceleněji hodnocena vojenskými historiky. I tady je ale potřeba kriticky nahlížet na výstup jejich práce.⁴

zejména kvůli jeho přístupu k ověřování informací a čerpání z archivních materiálů. (Mlynárik, J.: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve. Praha 2005, 95 s.)

⁴ Vojenské operace proti banderovcům z pohledu československé armády jsou souhrněji pojaty v monografii Jana Fialy pod názvem Zpráva o akci B. Autor se tímto tématem zabývá již dlouho a to je také na tomto díle znát. Jedná se především o souhrn autorových prací z 60. let. I když jsou přidány pasáže o stalinistických zločinech a některé pasáže poplatné tehdejší době jsou vypuštěny, tak i přesto zůstává ráz knihy někdy až příliš ideologicky zabarvený. Banderovci jsou označováni za fašistické vrahy. Stěžejní zůstávají akce na Slovensku. Morava a Čechy jsou zmíněny jen na okraj. Rovněž zapojení Sboru národní bezpečnosti je zmíněno okrajově. (Fiala, J.: Zpráva o akci B. Praha 1994, 255 s.)

II. Cíle práce

Cílem práce je pokus o zmapování banderovského hnutí, jeho vývoj a příčiny. Popsání ukrajinského nacionalismu, vznik organizace Organizace ukrajinských nacionalistů a Ukrajinské povstalecké armády. Působení Ukrajinské povstalecké armády na území Československa mezi léty 1946 – 1947 a také popis ambicí, které při tomto přesunu uplatňovali. Rovněž také pohled na vojenské operace československé armády a Sboru národní bezpečnosti při likvidování banderovských skupin.

Avšak skutečně stěžejní je pro tuto práci především ukázka a demonstrace osudů a nejdůležitějších zlomových okamžiků banderovců na příkladu sotně Burlak a jejího velitele Volodymyra Ščygielského, jenž působil pod přezdívkou Burlak.⁵ Hledání odpovědí na otázky co ho přivedlo k banderovcům, jaký byl jeho život a které události ovlivnily jeho rozhodnutí stát se velitelem jedné z nejobávanějších banderovských „sotní“. A nelze pominout ani okolnosti jeho dopadení a jeho dalšího osudu až po vydání polským orgánům a jeho konečné popravě 7. dubna 1949 v Polsku.

To vše se navíc odehrávalo v pozadí politických událostí, které vedly k změně společenského zřízení na několik desítek let dopředu a banderovci byli v těchto nastávajících změnách využiti v rámci komunistické propagandy. I to je potřeba zohlednit.

Zajímavými tématy ke zpracování do budoucna by také mohlo být provázání současných událostí a nárůst nacionalismu na Ukrajině s historickým povědomím společnosti v návaznosti právě na banderovce. Dále rozhodně zajímavým tématem by také mohlo být prozkoumání osudů banderovců, kterým se přesun přes Československo zdařil. Samozřejmě při použití archiválií ze zahraničí. A v úvodu již zmíněná absence komplexnějšího přístupu u českých autorů ve spolupráci se zahraničními autory v rámci společného postupu polské a československé armády v potírání banderovců nazvaného operace Visla. Ale i celkový pohled na zapojení ještě dalších armádních složek z jiných států jako byl Sovětský svaz a nasazení speciálních jednotek NKVD. To vše by mohlo být

⁵ Důležité informace týkající se přímo osoby Burlaka a jeho podřízených jsou umístěny v Archivu bezpečnostních složek v Praze a je možné se nimi pracovat i v pobočce v Kanicích. V souvislosti s Burlakem se jedná o archivní materiály 307-103-8, 307-99-5, 307-77-5, 307-77-7, 305-143-1, 302-95-4, 302-146-2, 302-334-16. Navíc jsou zde umístěny i místní materiály o působení banderovců na Moravě. Jsou to zejména fondy A14 (Zemské velitelství SNB v Praze) a A15 (Zemské velitelství SNB v Brně).

zajímavým a přínosným způsobem uchopeno v některém z budoucích historických výstupů.

lesů. Začala se množit dezerce z Ukrajinské povstalecké armády, a to i přes tvrdé tresty těch, kteří se později dostali banderovcům pod ruku. Od roku 1946 se situace banderovců postupně stále zhoršovala. Banderovce však nejvíce zasáhla přesídlovací politika, která měla odejmout Ukrajinské povstalecké armádě přirozenou lidskou i materiální základnu i morální podporu a to se nakonec také stalo.³⁸

³⁸ Mlynárik, J.: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve. Praha 2005, s. 28.

především na úkor armády. Výdaje na Československou armádu v roce 1947 činily jen 12,5 % z celkového státního rozpočtu. Armáda měla také nejnižší počty od konce války a chybělo jí 28% důstojníků, 38% rotmistrů a 57% délesloužících poddůstojníků. Navíc jen 12 % důstojníků mělo zkušenosti z druhé světové války. Rovněž poklesl i počet osvětových důstojníků. Díky tomu i armádní zpravodajství bojovalo s vážnými nedostatky.⁷⁷

Sotňa Chromenko po svém příchodu na území Československa postupovala od Medzilaborců směrem na Prešov a poté Spišskou Novou Ves až do Nízkých Tater. Tato sotňa měla být podle informací získaných při výsleších zajatců vytvořena v květnu 1945. Podle polských zpravodajských informací a vojenských hlášení se pohybovala v oblasti na západ od Przemyslu, kde se také několikrát střetla s polskou armádou a jejími ozbrojenými složkami.

Až teprve začátkem července 1947 se dostala do prvních střetů s československými ozbrojenými složkami, protože se snažila pohybovat nenápadně a skrytě. V prostoru Vernar byl raněn Chromenko a také jeho zástupce Lahodnyj. Větším střetům se však tato sotňa vyhýbala a postupovala velmi rychle. V noci pořádala sotňa Chromenko přepady samot, kde si brala zásoby na další cestu. Přepadeným hrozili banderovci v případě neposkytnutí pomoci represáliemi. Současně se snažili šířit osvětu ve svůj prospěch, lidem říkali, že bojují za svobodu samostatné Ukrajiny a proti komunistům.⁷⁸

Sotňa Chromenko postupovala podél Nízkých Tater na západ, směrem k Liptovskému Mikuláši, kam dorazila rychlými přesuny 23. července 1947. Dostala se zde do střetu s Československou armádou a několik banderovců bylo zajato. Při výslechu vypověděli, že Chromenko je raněn, ale ostatní ho nesou na nosítkách. Sotňa dále postupovala k Velké a Malé Fatře a Oravské Maguře, přičemž ne vždy šla pohromadě. Malé skupinky se někdy opožďovaly. Počátkem srpna 1947 se dostala sotňa Chromenko na Moravu.⁷⁹ 8. srpna 1947 se na východní straně Vlárského průsmyku pohybovala padesáti

chudší. Autor vychází z historického vývoje a to ve všech významnějších oblastí světa. Největší pozornost je věnována koloniálnímu zřízení a imperialismu a především 20. století s jeho bouřlivým průběhem).

⁷⁷ Fiala, J.: Zpráva o akci B. Praha 1994, s. 116.

⁷⁸ ABS-K, Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond A 15, inv.j. 162, Informace o Banderovcích k 21.8.1947 22.8.1947.

⁷⁹ Tamtéž.

Koncem června 1947 byla situace nepřehledná i z důvodu, že jen dvě poslední sotně banderovců bojovaly v celku, Burlak a Chromenko. Ale u ostatních jednotek už se nedalo o nějaké organizované struktury vůbec hovořit. Již se jednalo pouze o zbytky celé řady sotní. Mnoho jednotek se také promíchalo a spoléhaly se na to, že v menších počtech zůstanou snáz nepozorovaní československým vojenským a bezpečnostním aparátem. A tak tomu také často bylo. Československá armáda se soustřeďovala na větší banderovské jednotky.⁸⁴

⁸⁴ Mlynárik, J.: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve. Praha 2005, s. 48.

ukrajinských nacionalistů v průběhu druhé světové válce, jejich vztah k Hitlerovi a nacistickému Německu čeká na fundované vyhodnocení. Jaké byly další osudy odštěpené frakce Organizace ukrajinských nacionalistů pod vedením Andreje Melnika a jejich následné osudy. Podrobné zpracování operace Visla a protiakce ze strany Ukrajinské povstalecké armády. I to vše by mohlo být zajímavým a nosným tématem do budoucna. I za dnešní situace na Ukrajině význam a odkaz banderovců, který je pro mnohé Ukrajince dodnes živý, by se mohl stát zajímavým předmětem výzkumu.

VIII. Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, Odbor archiv bezpečnostních složek, fond A 14 (Zemské velitelství SNB v Praze), inv.j. 617

Archiv bezpečnostních složek, Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond A 15 (Zemské velitelství SNB v Brně), inv.j. 162

Archiv bezpečnostních složek, Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond 307 - Banderovci, inv. j. 307-103-8

307-99-5

307-77-5

307-77-7

305-143-1

302-95-4

302-146-2

302- 334- 16

Literatura

Fiala, J.: Zpráva o akci B. Praha 1994, 255 s.

Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru. Brno 1997, 560 s.

Kaplan, K.: Československo v poválečné Evropě. Praha 2004, 200 s.

Landes, D.: Bohatství a bída národů. Proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí. Praha 2004, 632 s.

Magocsi, P.: Historical Atlas of East Central Europe. Toronto 1995, 218 s.

Magocsi, P.: Rusíni a jejich vlast. Praha 1996, 65 s.

Mlynárik, J.: Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve. Praha 2005, 95 s.

Motyka, G.: Służby bezpieczeństwa Polski o Czechosłowacji wobec Ukraińców. Warszawa 2005, 380 s.

Ther, P.: Redrawing nations. Ethnic Cleansing in East – Central Europe, 1944 – 1948. Oxford 2001, 341 s.

Tucker, R.: Stalin jako revolucionář 1879 – 1929. Praha 2003, 462 s.

Tucker, R.: Stalin na vrcholu moci 1928 – 1941. Praha 2000, 751 s.

Williamson, G.: Věrnost je mou ctí. Osobní výpovědi bývalých příslušníků jednotek SS. Praha 1999, 192 s.

(zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond A 15 (Zemské velitelství SNB v Brně), inv.j. 162)

13. Organizační tabulka sotně Burlak při přechodu československých hranic dne 22. června 1947

(zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Odbor archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond 307 - Banderovci, inv. j. 307-103-8)